

Ewa Binkuńska
(Uniwersytet Gdański,
e-mail: ewa.binkunska@ug.edu.pl)

WYMOWA GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH W WYBRANYCH LOGOPEDYCZNYCH TECHNIKACH DIAGNOSTYCZNYCH

WPROWADZENIE

Zjawisko realizacji grup spółgłoskowych nie należy do tematów często podejmowanych zarówno w kontekście badań językoznawczych, jak i logopedycznych. Jednej z pierwszych prób ich opisu dokonała w 1950 roku Maria Bargielówna [1–25]. Uwzględniła ona sposób artykulacji sąsiadujących ze sobą w języku polskim konsonantów. Biorąc pod uwagę teksty pisane, temat poruszali również Leokadia Dukiewicz [1980, 142–157], Katarzyna Dobrogowska [1984] czy Daniel Śledziński [2010, 61–83].

Wybrane aspekty realizacji grup spółgłoskowych w mowie doczekały się opisu w opracowaniu Wiktora Jassemę i Piotry Łobacz [1971, 1–30; 1974, 179–197], a także Bogusława Dunaja [1985a; 1985b]. Z kolei wspomniany już Daniel Śledziński podjął próbę analizy podziału grup konsonantycznych realizowanych przez dzieci [2013, 48–100].

Na temat wymowy grup spółgłoskowych, w powiązaniu z przyswajaniem języka pisał Stanisław Milewski [1998; 2001; 2004; 2005]. Autor poruszył tematykę realizacji połączeń konsonantycznych przez dzieci w wieku przedszkolnym oraz występowanie tego rodzaju struktur w mowie kierowanej do niemowląt. Stanisław Milewski wraz z Barbarą Kamińską poruszyli również zagadnienie normatywności w realizacji grup spółgłoskowych, za podstawę metodologiczną rozważań przyjmując perspektywę logopedii artystycznej [2017]. Temat wymowy nagłosowych zbitek konsonantycznych oraz propozycje terapeutyczne w wypadku zaburzeń ich realizacji u osób z afazją opisała także Maria Przybysz-Piwko [1978a; 1978b].

1. PRÓBY DIAGNOSTYCZNE W OCENIE REALIZACJI GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH

Realizacja grup spółgłoskowych stanowi istotne kryterium, na podstawie którego klasyfikuje się wymowę i zalicza się ją do danego stylu [por. Wójtowiczowa 1993a]. Jednak ze względu na brak narzędzia diagnostycznego, które przeznaczone byłoby do takiej właśnie oceny [por.

Milewski 2017; Kania 2001; Binkuńska 2017], osoba badająca wykorzystuje różnego rodzaju próby. Są to zazwyczaj: mowa spontaniczna, czytanie tekstu ciągłego, powtarzanie lub odczytywanie wyrazów i fraz.

Badanie realizacji grup spółgłoskowych należy do zjawisk, co do których metodyka postępowania diagnostycznego nie wyznacza standardów, jakimi miałyby kierować się osoba oceniająca ich wymowę – na przykład kolejności badania poszczególnych konsonantów w sąsiedztwie innych spółgłosek itd. Nie opracowano również narzędzi diagnostycznych, np. kwestionariuszy lub testów, które mogłyby być pomocne w ocenie realizacji grup spółgłoskowych [Milewski 2017; por. także Sołtys-Chmielowicz 2008a; Łobacz 2005]. Zarówno samo badanie, jak i interpretacja wyników nie mieści się także bezpośrednio w metodyce postępowania logopedycznego w zakresie diagnozowania wad artykulacji, w której zazwyczaj zaleca się weryfikację wymowy na podstawie takich prób jak: kwestionariusz wymowy, próba powtarzania określonych struktur, mowa spontaniczna itp. [Sołtys-Chmielowicz 2008b; 2002; Emiluta-Rozya 2015; Pluta-Wojciechowska 2015].

Wobec wspomnianego braku narzędzia diagnostycznego w praktyce pojawiają się próby badań tematycznych, na przykład poświęconych znajomości norm wymawianiowych w odniesieniu do polskich struktur fonotaktycznych. Przykładem tego rodzaju są np. badania sondażowe przeprowadzone przez Agnieszkę Myszkę z wykorzystaniem ankiety. Pomiarzy te koncentrują się na znajomości norm wymawianiowych w trzech grupach: wśród studentów dziennikarstwa, słuchaczy studiów podyplomowych z logopedii oraz w grupie gimnazjalistów uczestników młodzieżowej gry teatralnej [2014].

2. OCENA REALIZACJI GRUP SPÓŁGŁOSKOWYCH A STYLE WYMOWY

Janina Wójtowiczowa w artykule zatytułowanym *Bilans fonetyczny* [1993a] przedstawia analizę wymowy osób dorosłych, a zatem wymowy już ukształtowanej. Autorka omawia wypowiedzi, które prezentowali podczas rozmowy kwalifikacyjnej kandydaci na Podyplomowe Studia Logopedyczne Uniwersytetu Warszawskiego. Janina Wójtowiczowa dzieli sposób komunikowania się na: wzorowy, poprawny, dopuszczalny, nieprawidłowy oraz wadliwy [1993a, 90]. W prowadzonej analizie bierze pod uwagę między innymi artykulację konsonantów. Porusza kwestię funkcjonowania i anatomii aparatu mowy, zwracając uwagę na znaczenie tych cech dla możliwości realizacyjnych mówcy.

Analizowana w niniejszym opracowaniu ocena sposobu wymowy grup spółgłoskowych w przyjętej przez Janinę Wójtowiczową typologii również odgrywa istotną rolę. Wymowę wzorcową charakteryzuje precyzja artykulacyjna. W ramach tego stylu uwagę zwraca staranna, a jednocześnie

zdecydowana (sprawna, wyraźna) realizacja spółgłosek, a także ich grup, z pominięciem „daleko idących upodobnień artykulacyjnych i uproszczeń” [Wójtowiczowa 1993a, 90]. Wymowę poprawną charakteryzuje prawidłowa dykcja oraz zgodna z normami artykulacja. W tym wypadku pojawia się

mniejsza wyrazistość mówienia; mogą występować uproszczenia czy redukcje głosek, usuwane są [one przyp. aut.] jednak w mowie umyślnej, kontrolowanej [Wójtowiczowa 1993, 90a].

W wypadku wymowy dopuszczalnej zauważa się brak staranności w zakresie artykulacji dźwięków mowy w izolacji oraz w ciągu fonicznym. Pojawiają się liczne uproszczenia grup konsonantycznych oraz asymilacje dźwięków. Na tym tle w wymowie nieprawidłowej oprócz uproszczeń grup spółgłoskowych, asymilacji głosek, obserwuje się osłabienie artykulacji konsonantów w pozycji interwokalicznej oraz w wygłosie wyrazów. Proces redukcji dotyczy również iloczasu samogłosek, co z kolei

powoduje nawet zmianę liczby sylab w wyrazach i powstanie wtórnych grup spółgłoskowych, także na pograniczu form wyrazowych. Grupy te są też upraszczane, co powoduje swoistą „dewastację” ciągów fonicznych, a więc i trudności w odbiorze, i w rozumieniu [Wójtowiczowa 1993a, 90].

Wspomniane cechy artykulacyjne występują jako skutek nieprawidłowości czynnościowych, takich jak towarzyszące szybkiej wymowie tempo allegro, osłabione napięcie mięśniowe narządów mowy oraz brak precyzji – niedbałość – ujawniająca się w trakcie wypowiedzania tekstu. Ostatnim wspomnianym powyżej rodzajem realizacji języka mówionego jest wymowa wadliwa. Ze względu na występujące w tym wypadku zjawiska niezgodne z normą wymawianiową, które polegają na wykroczeniu poza dopuszczalne pole realizacji poszczególnych głosek, wymowa grup konsonantycznych nie należy tu do najistotniejszych kryteriów oceny jakości wypowiedzi.

Na uwagę zasługuje zatem fakt, iż zarówno w wypadku wymowy wzorowej, poprawnej, dopuszczalnej, jak i nieprawidłowej – jakość realizacji grup spółgłoskowych stanowi istotny element decydujący o zaklasyfikowaniu wypowiedzi do któregoś z wymienionych stylów.

3. PODSTAWY METODOLOGII PREZENTOWANYCH BADAŃ

Celem prezentowanych badań jest analiza realizacji grup spółgłoskowych w próbach badawczych, takich jak odczytywanie oraz powtarzanie wyrazów, czytanie tekstu ciągłego i mowa spontaniczna. Przedmiot badań stanowi realizacja nagłosowych, śródgłosowych oraz wygłosowych grup spółgłoskowych w wyżej wymienionych próbach językowych [Pilch 1998; Sztumski 1995]. Podstawowe pytanie badawcze brzmi: jak realizowane są grupy spółgłoskowe występujące w nagłosie, śródgłosie oraz wygłosie wyrazów w zróżnicowanych próbach diagnostycznych? Problem

szczegółowy brzmi: jakie są jakościowe i ilościowe różnice w realizacji grup spółgłoskowych w poszczególnych próbach diagnostycznych?

Grupę badawczą stanowiło 60 osób w wieku od 16 do 45 lat, mieszkańców województw pomorskiego oraz kujawsko-pomorskiego. Niniejsze opracowanie dotyczy wymowy już ukształtowanej osób, u których nie rozpoznano wadliwej artykulacji.

W opracowywaniu wyników oparto się na systemie fonologicznym zaproponowanym przez Bronisława Rocławskiego, zawierającym następujące fonemy spółgłoskowe: /p, b, f, v, m, t, d, s, z, c, ʒ, ʃ, ʒ, ʧ, ʣ, ś, ź, ć, ź, n, ń, r, l, ɹ, i, i, k, g, x, k', g' / [2010]. Fonemy te podzielono, uwzględniając ich miejsce artykulacji. Wyróżniono fonemy dwuwargowe /b, p, m/ oznaczone symbolem W, wargowo-zębowe /v, f/, którym przypisano symbol W-Z, przedniojęzykowo-zębowe /t, d, n, s, z, c, ʒ/ – odpowiada im znak Z, przedniojęzykowo-dziąsłowe /ʃ, ʒ, ʧ, ʣ, r, l/ – oznaczone jako D, środkowojęzykowe /ś, ź, ć, ź, ń, i, i, k', g' / sygnowane jako Ś¹ oraz tylnojęzykowe /k, g, x, ɹ/ – odpowiada im symbol T [Ostaszewska, Tambor 2012].

4. CHARAKTERYSTYKA POSZCZEGÓLNYCH RODZAJÓW PRÓB DIAGNOSTYCZNYCH

Badanie mowy już ukształtowanej stanowi jeden z elementów istotnych w ramach postępowania rekrutacyjnego na niektóre kierunki studiów, może mieć również znaczenie przy ubieganiu się o pracę na pewnych stanowiskach. Wobec braku narzędzia diagnostycznego badający stosują różne próby tekstowe [Hortis-Dzierzbicka i in. 2014/2015].

Próba odczytywania wyrazów należy do narzędzi wygodnych dla badacza. Badający ma wpływ na to, jakie jednostki leksykalne znajdują się w próbie. W narzędziu można zawrzeć wszystkie rodzaje grup spółgłoskowych, które występują w danym języku w obrębie wyrazu. Próba nie zawiera natomiast połączeń konsonantycznych charakterystycznych dla fonetyki międzywyrazowej. Dla obiektywności próby może mieć jednak znaczenie pojawianie się u osoby odczytującej leksemu tendencji wymawiania zgodnego z zapisem ortograficznym.

Powtarzanie określonych fraz za podanym wzorcem wymawianiowym w metodyce badań logopedycznych wymieniane jest jako jedna ze stosowanych metod np. w diagnostyce afazji [Panasiuk 2013; Sitek i in. 2014;

---

¹ Bronisław Rocławski zalicza te głoski do przedniojęzykowo-dziąsłowych miękkich [Rocławski 1986]. W niniejszym opracowaniu jako podstawę podziału przyjęto miejsce artykulacji. W procesie terapii logopedycznej charakterystyczne dla głosek miękkich uniesienie środkowej części języka w kierunku podniebienia stanowi istotny element mający znaczenie w doborze ćwiczeń, toteż fonemy /ś, ź, ć, ź, ń, i, i, k', ğ/ wyodrębnione zostały jako środkowojęzykowe [por. np. Ostaszewska, Tambor 2012, 126–136].

Szumska 1981], dyzartrii [Mirecka 2016] czy wad artykulacji [Czaplewska 2012; Sołtys-Chmielowicz 2005]. Jednak ze względu na możliwość sugerowania badanemu sposobu artykulacji, niektórzy badacze zalecają jej odrzucenie lub zastosowanie pod pewnymi warunkami, np. podanie wzorca szeptem oraz zastosowanie dystaktora [Krajna 2008]. Niewątpliwie w prezentowanych wynikach badań należy uwzględnić to, iż próba powtarzania daje możliwość świadomej, analitycznej realizacji wymawianych jednostek, zatem ich brzmienie będzie odzwierciedleniem wiedzy językowej badanej osoby [Lorenc, Świeciński 2014/2015].

Ograniczenie w występowaniu zarówno wyrazowych, jak i międzywyrazowych grup konsonantycznych to podstawowy niedostatek próby diagnostycznej, którą jest odczytywanie tekstu. Jednak sama technika, która łączy się z przeprowadzeniem próby, a zatem skupienie uwagi osoby badanej na płynnym odczytywaniu fraz, może stanowić rodzaj dystraktora, który będzie miał znaczenie dla rzadszego występowania realizacji przemysłanych, obarczonych np. hiperpoprawnością [Lorenc 2016, 106].

Ocena mowy spontanicznej pozwala z pewnością uzyskać najbardziej obiektywne wyniki realizacji mowy. Jednak znacznym utrudnieniem, które ostatecznie decyduje o tym, że badający wspomaga się wymienionymi powyżej próbami, jest ograniczenie kontekstów fonetycznych, w jakich wystąpi oczekiwana przez badającego głoska. W swobodnej wypowiedzi nie tylko pominiętych zostanie wiele połączeń konsonantycznych, ale również będą one zależne od poruszanego przez nadawcę wątku wypowiedzi, zatem pewne połączenia spółgłoskowe mogą pojawić się wielokrotnie, podczas gdy inne nie wystąpią w ogóle.

5. WYNIKI BADAŃ

Prezentowane wyniki badań dotyczą czterech prób diagnostycznych. Pierwszą z nich było odczytanie, drugą natomiast powtarzanie wyrazów. Materiał leksykalny uwzględniony w prezentowanych badaniach został wyselekcjonowany na podstawie *Słownika wariantywności fonetycznej współczesnej polszczyzny* Lilianny Madelskiej [2005]. Następnie zgromadzony materiał językowy zawierający połączenia konsonantyczne został porównany z zawartością *Wielkiego słownika ortograficznego* [2013] oraz *Logopedycznego zbioru wyrazów* Janiny Wójtowiczowej [1993a]. Analizie poddano wymowę 883 połączeń konsonantycznych, a ich realizację oceniono na podstawie wymowy 3142 jednostek leksykalnych. Podstawowym założeniem badań było pojawienie się w próbie opartej na pojedynczych leksemach jak największej liczby grup spółgłoskowych. Jednocześnie, o ile dane połączenie konsonantyczne występowało częściej niż w pojedynczym leksemie, starano się dobrać od dwóch do pięciu jednostek leksykalnych zawierających daną grupę spółgłosek. O ich doborze decydowała frekwencja. Badanie wymowy grup spółgłoskowych

w próbie powtarzania objęło jednostki leksykalne wykorzystane wcześniej w próbie odczytania wyrazów.

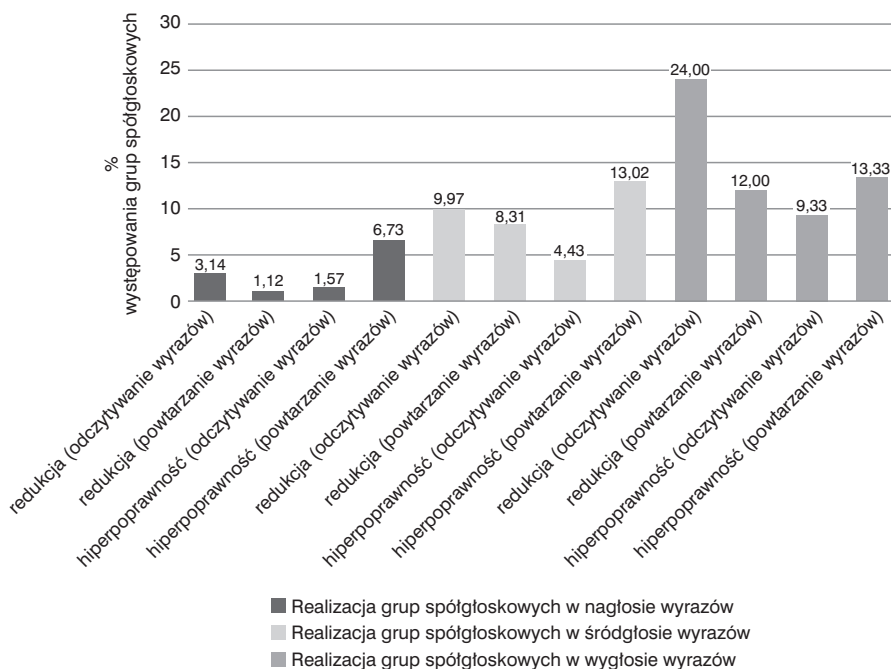
Dwie kolejne próby objęły realizację grup spółgłoskowych w odczytowanym tekście ciągłym oraz mowę spontaniczną. Ze względu na nieporównywalnie uboższy względem wcześniejszych prób materiał leksykalny – odczytywany tekst składał się z 69 jednostek leksykalnych, z kolei mowa spontaniczna analizowana była na podstawie tekstu o długości 75 wyrazów – te ostatnie dwie próby należy traktować jako badania pilotażowe, a ich wyniki analizowane są na osobnych wykresach.

Wyniki dla poszczególnych prób diagnostycznych pokazują dwie dominujące tendencje realizacji grup konsonantycznych. Pierwszą są uproszczenia, drugą jest występująca w obrębie wspomnianych grup hiperpoprawność, która stanowi w tym wypadku przejaw dążenia do realizacji grup spółgłoskowych w sposób zgodny z zapisem ortograficznym.

5.1. Analiza ilościowa realizacji grup spółgłoskowych w próbie diagnostycznej odczytywania wyrazów oraz ich powtarzania

Wyniki badań dotyczące dwóch pierwszych prób diagnostycznych – odczytywania oraz powtarzania wyrazów – prezentuje poniższy wykres.

Wykres 1. Realizacja grup spółgłoskowych w próbie diagnostycznej odczytywania oraz powtarzania wyrazów.

W próbie odczytywania wyrazów we wszystkich pozycjach przeważały uproszczenia zbitek konsonantycznych, hiperpoprawność natomiast występowała sporadycznie. W nagłosie wyrazów osiągnęła ona rozmiar 1,57%, w śródgłosie – 4,43%. Jedynie w wygłosie była na poziomie 9,33%. Jednak tendencją dominującą w wygłosie była redukcja zbitek spółgłoskowych – 24%. Wygłos absolutny należy do słabych pozycji wyrazu, zjawisko uproszczeń grup spółgłoskowych w tym miejscu nie wzbudza zatem wątpliwości. Natomiast ze względu na wspomnianą słabą pozycję zainteresowanie może budzić dość częste, kształtujące się na poziomie 9,33%, występowanie hiperpoprawności. Dominującą w tym wypadku tendencją było odczytywanie wyrazów zgodne z zapisem ortograficznym, szczególnie wtedy, gdy w zapisie pojawiały się głoski zapisane literami oznaczającymi fonemy dźwięczne, np. wyraz *gwóźdz* realizowany był jako [gvuź]. Czasem pojawiała się nienaturalnie wybrzmiana, podkreślona głoska bezdźwięczna, np. leksem *kość* wymawiany był jako [kość#].

W próbie powtarzania wyrazów dominującym zjawiskiem była hiperpoprawność. Występowała ona pomimo podanego przez osobę badającą wzorca wymowy zgodnego z normą ortofoniczną. Najczęściej dotyczyła wygłosu wyrazów (13,33%). Podobną wartość osiągnęła w śródgłosie (13,02%). W nagłosie natomiast zjawisko występowało na poziomie 6,73%. Zatem w wypadku powtarzania leksemów hiperpoprawność wystąpiła o 5,16% częściej w nagłosie wyrazów niż miało to miejsce w próbie ich odczytywania, o 8,59% częściej w śródgłosie oraz o 4% – w wygłosie.

Okazuje się zatem, iż powtarzanie wyrazów częściej wywołuje hiperpoprawną realizację głosek. Różnica prawie dziesięciu procent dotyczy występowania zjawiska w śródgłosie wyrazów. W próbie powtarzania jednostek leksykalnych wynik osiągnął 13,02%, w odczytywaniu dotyczył tylko 4,43% leksemów. Największe różnice wystąpiły natomiast w zakresie częstotliwości pojawiania się redukcji grup spółgłoskowych w wygłosie wyrazów – w próbie odczytywania zjawisko osiągnęło poziom 24%, w próbie powtarzania tylko 12%.

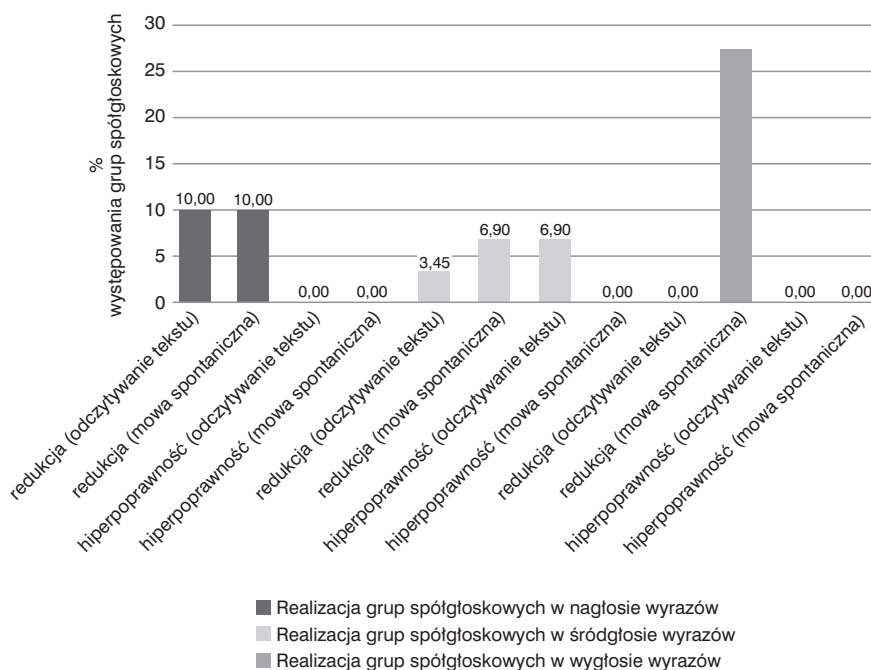
5.2. Analiza ilościowa realizacji grup spółgłoskowych w próbie diagnostycznej odczytywania tekstu oraz w mowie spontanicznej

Kolejne dwie próby diagnostyczne dotyczyły odczytywania tekstu ciągłego oraz mowy spontanicznej. Wyniki obu prób prezentuje poniższy wykres.

Jak wspomniano, materiał wyrazowy wzięty pod uwagę w kolejnych próbach zawierał mniej jednostek leksykalnych. W wypadku analizy próby polegającej na odczytywaniu tekstu ciągłego zmienił się status grup spółgłoskowych znajdujących się w wygłosie wyrazów. W próbach odczytywania oraz powtarzania za wzorcem pojedynczych leksemów ostatnia spółgłoska występująca w danym leksemie analizowana była jako wygłos absolutny. W ciągu wyrazów ostatni konsonant pojawia-

jący się w zbitkach spółgłoskowych zwykle nie miał statusu wygłosu absolutnego, a na jakość jego realizacji wpływała nagłosowa głoska następującego po nim wyrazu. Jednak sytuacja taka występowała przede wszystkim w tekście czytany. Mowie spontanicznej towarzyszyły liczne pauzy, uwarunkowane kontekstem wypowiedzi, zastanawianiem się nadawcy bądź oczekiwaniem na odpowiedź. W tej sytuacji można było zaobserwować występujące w mowie spontanicznej redukcje wygłosu. Zatem wyniki badań różni od prezentowanych wcześniej prób zarówno liczba jednostek leksykalnych, jak i jakość grup spółgłoskowych w zależności od ich miejsca w wyrazie.

Wykres 2. Realizacja grup spółgłoskowych w próbie diagnostycznej odczytywania tekstu oraz w mowie spontanicznej.

Zarówno w tekście czytany, jak i realizowanym spontanicznie pojawiały się redukcje spółgłosek występujących w nagłosowych zbitkach konsonantycznych. Natomiast w pozycji tej praktycznie nie zaobserwowano hiperpoprawności. Inaczej wygląda sytuacja, jeśli weźmie się pod uwagę realizację śródgłosowych grup spółgłoskowych. W obu próbach zdarzają się redukcje – tekst czytany (3,45%), tekst realizowany spontanicznie (6,90%). Jednak tekst czytany prowokował również realizację hiperpoprawną (6,90%), której przyczyną ponownie mogło być dążenie do wyobrażeniowego wzorca wymawianiowego. Najczęściej proces redukcji

towarzyszył wymowie grup spółgłoskowych występujących w wygłosie wyrazów (27,27%). Tak wysoki wynik występowania tego zjawiska oraz rodzaj próby – mowa spontaniczna – pozwalają wysnuć wniosek, iż właśnie ta ostatnia technika badawcza stanowi próbę o największej wartości diagnostycznej, w wypadku której analiza pozwala na badanie rzeczywistej realizacji grup spółgłoskowych.

5.3. Analiza jakościowa realizacji grup spółgłoskowych

Redukcje nagłosowych grup spółgłoskowych najczęściej dotyczyły diad: [d_u-]→[d-], [g_u-]→[g-], [p_u-]→[p-], [t_u-]→[t-]. Tego typu wymowa charakterystyczna jest dla szybkiej wymowy potocznej. Do częstych redukcji dochodziło również w wypadku połączenia [gb-]→[b-] w wyrazie: gbur. W grupach trójelementowych CCC- uproszczenia wystąpiły w strukturach [fk_u-]→[fk-], [fsp-]→[fs-], natomiast zbitka CCCC- [drgń-] przyjmowała postać [dgn̩-].

W śródgłosie wyrazów redukcje dwuelementowych grup spółgłoskowych najczęściej dotyczyły połączeń: [-d_u-]→[-d-] *kadłub*, [-dń-]→[-ń-] *wygodnie*, *spodnie* – [vygońe], [spońe], [-in̩-]→[-n-] *harmonijny*, *tradycyjny* – [xarmon̩iny], [tradycyny], [-uk-]→[-k-] *perelka*, *jaskółka* – [pereka], [jaskuka] oraz [-ut-]→[-t-], [-t_u-]→[-t-]. Z kolei w trójelementowych zbitkach spółgłoskowych uproszczenia pojawiły się w sąsiedztwach: [-lbj-]→[-lj-], [-fšk-]→[-sk-], [-puk-]→[-pk-], [-rřš-]→[-rř-], [-rnk-]→[-rk-], [-stk-]→[-sk-], [-třk-]→[-čk-].²

W wygłosie wyrazów uproszczenia dotyczyły dwuelementowych połączeń: [-t_u-]→[-t-], [-k_u-]→[-k-], [-x_u-]→[-x-], [-pt-]→[-p-], [-tr-]→[-t-], [-šč-]→[-š-], [-s_u-]→[-s-], [-z_u-]→[-s-], [-st-]→[-s-], [-ść-]→[-ś-], [-śl-]→[-ś-], [-t_u-]→[-t-], [-sm-]→[-s-], [-zm-]→[-s-], [-śń-]→[-ś-], [-im̩-]→[-i-], [-rt-]→[-r-] [por. Zydorowicz 2010, 583]) W wypadku grup o strukturze -CCC oraz -CCCC zjawisko wystąpiło w strukturach: [-rsk-]→[-sk-], [-stř-]→[-šč-],³ [-istf-]→[-ist-].

Redukcje, które występowały w nagłosie, śródgłosie oraz wygłosie wyrazów, najczęściej dotyczyły grup składających się z głosek przedniojęzykowo-zębowych i tylnojęzykowych – ZT. W nagłosowych grupach spółgłoskowych głoską, która najczęściej ulegała redukcji było [u]. Miało to miejsce w grupach o strukturze ZT, TT, WT, W-ZTT. Podobną sytuację można było zaobserwować w wypadku zbitek spółgłoskowych występujących w śródgłosie wyrazów. Również w tym wypadku najczęściej redukcji ulegały grupy typu ZT, a głoska [u] pomijana była w połączeniach: ZT, TT, TZ, WTT. W wygłosie wyrazów redukcje dotyczyły połączeń głosek przedniojęzykowo-zębowych i tylnojęzykowych, a zatem zbitek o charakterze ZT, proces ten często występował także w połączeniach TT oraz ZW.

² Wraz z towarzyszącą asymilacją.

³ Wraz z towarzyszącą asymilacją.

Głoska [u], na którą zwrócono wcześniej uwagę, była redukowana w połączeniach ZT, TT.

Hiperpoprawność występowała między innymi w wyrazach: *najdrożsi*, *wyżsi* i realizowana była jako [-żś-] [por. Dunaj 2006, 169]. Innym rodzajem hiperpoprawności było wyeksponowanie realizacji głoski [u] w leksemach *wytlumić*, *wytłumaczyć*, a także w wyrazach *jabłko* oraz *jadł*, *spadł*, *zgał*, *wiółł*, *poległ*, *mógł*, *zółw*, *tarł*, *zmarł* – tego typu realizacje w formach czasowników w czasie przeszłym, jako szerzące się pod wpływem pisma, uznaje się za dopuszczalne [por. Dunaj 2006; Zydorowicz 2010]. Zjawisko nadmiernego wyeksponowania realizowanych spółgłosek w zbitkach konsonantycznych dotyczyło również leksemów, w których występują geminaty; chodzi w tym wypadku o śródgłos wyrazów takich np. jak: *Anna*, *wanna*, *panna*, *sanna*, *sumienny*, *uczynny*, *irracjonalizm*, *netto*, *ponadto*, *poddany*, *lekko* itd. [por. Serowik 2000]. Specyficznym rodzajem hiperpoprawności było udźwięcznienie głosek w wygłosie absolutnym, występujące przede wszystkim w wyrazach: *czerw*, *nerv*, *drozd*, *gwizd*, *zjazd* – [červ], [nerv], [drozd], [gvizd], [zjazd], a także eksponowanie głoski [ź], a w związku z tym całej grupy [źń], w wygłosie wyrazów *bojaźń*, *przyjaźń* – [bojaźń], [pšyjaźń] [por. Dunaj 2006, 169; także Osowicka-Kondratowicz 2016, 158–160].

PODSUMOWANIE

Realizacja grup spółgłoskowych należy do zjawisk, które ze względu na trudności badawcze, w tym brak narzędzia do ich badania czy aktualnego opracowania norm dotyczących właściwych dla danego wieku realizacji, wciąż wymaga wnikliwej analizy.

W prezentowanych badaniach skupiono się na dominujących zjawiskach dotyczących odstępstw od normy, takich jak redukcje grup spółgłoskowych oraz hiperpoprawność. Na podstawie analizowanych wyników badań można stwierdzić, iż w wypadku czytania częściej pojawiają się redukcje grup spółgłoskowych, hiperpoprawność natomiast zdarza się sporadycznie. Sytuacja ta zmienia się jednak w próbie powtarzania za wzorcem. W tym wypadku obserwuje się dążenie do dokładnego odтворzenia podanego wzorca wyrazu. Zmniejsza się zatem liczba redukcji, a nawet kiedy osoba badająca zastosuje uproszczenie, badany najczęściej stara się zrealizować pełną grupę spółgłoskową (badany przyjmuje niejako rolę osoby, która poprawia badającego). Wzrost staranności wymowy łączy się często z pojawieniem się realizacji niektórych wyrazów w sposób tożsamy z ich zapisem ortograficznym. Sytuacja zmienia się w wypadku prób diagnostycznych: czytania tekstu ciągłego oraz mowy spontanicznej. W odczytywanym tekście częściej pojawiają się tendencje do hiperpoprawności, natomiast w wypadku mowy spontanicznej wtedy, gdy osoba wypowiadająca się mówi w sposób swobodny, dominują redukcje grup spółgłoskowych [por. Osowicka-Kondratowicz 2016].

Odpowiadając na postawione pytanie, w wypadku której z prób diagnostycznych wymowa jest najbardziej zbliżona do naturalnej, spontanicznej realizacji grup konsonantycznych, należałoby na podstawie analizy wyników badań wskazać na próbę odczytywania wyrazów. Sytuacja taka uwarunkowana jest najprawdopodobniej dążeniem do prawidłowego odczytywania tekstu. Czynność czytania może w tym wypadku stanowić dystraktor, który kieruje uwagę osoby badanej na inne aspekty niż wymowa poszczególnych głosek.

Istotnym postulatem byłoby dołączenie do prezentowanych wyników próby diagnostycznej wykorzystującej kwestionariusz obrazkowy – swoistą trudnością jest jednak fakt, iż nie istnieje obecnie tak skonstruowane narzędzie badawcze, które pozwalałoby zweryfikować posługiwanie się grupami spółgłoskowymi w sposób uporządkowany.

Bibliografia

- M. Bargielówna, 1950, *Grupy fonemów spółgłoskowych współczesnej polszczyzny kulturalnej*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” X, s. 1–25.
- E. Binkuńska, 2017, *Grupy spółgłoskowe w logopedycznych próbach diagnostycznych* [w:] S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray, B. Kamińska (red.), *Studia logopedyczno-lingwistyczne. Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edwarda Łuczyńskiego*, Gdańsk, s. 295–311.
- E. Czaplewska, 2012, *Diagnoza zaburzeń rozwoju artykulacji* [w:] E. Czaplewska, S. Milewski (red.), *Diagnoza logopedyczna. Podręcznik akademicki*, Sopot, s. 65–120.
- K. Dobrogowska, 1984, *Śródgłosowe grupy spółgłosek w polskich tekstach popularnonaukowych*, „Polonica” X, s. 15–34.
- L. Dukiewicz, 1980, *Rodzaje i częstość występowania nagłosowych grup fonemów typu CC/V/-, CCC/V/-, CCCC/V/- w polskich tekstach prasowych*, „Lectopis Instituta za serbski ludospyt” A, 27/2, s. 142–157.
- B. Dunaj, 2006, *Zasady poprawnej wymowy polskiej*, „Język Polski” LXXXVI, s. 161–172.
- B. Dunaj, 1985a, *Grupy spółgłoskowe współczesnej polszczyzny mówionej (w języku mieszkańców Krakowa)*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” z. 83.
- B. Dunaj, 1985b, *Wygłosowe grupy spółgłoskowe współczesnej polszczyzny mówionej*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Językoznawcze” 82, s. 103–17.
- D. Emiluta-Rożya, 2015, *Uwagi do narzędzi diagnostycznych mojego autorstwa i współautorstwa* [w:] M. Kurowska, E. Wolańska (red.), *Metody i narzędzia diagnostyczne w logopedii*, Warszawa, s. 32–48.
- M. Hortis-Dzierzbicka, E. Zomkowska, M. Osowicka-Kondratowicz, W. Gonet, 2014/2015, *Ocena foniatryczna kandydatów na studia logopedyczne – wyniki badań, spostrzeżenia, uwagi* [w:] *Logopedia*, t. 43/44, Lublin, s. 135–147.
- J.T. Kania, 2001, *Szkice logopedyczne*, Lublin.
- E. Krajna, 2008, *100-wyrazowy test artykulacyjny. Podręcznik*, Gliwice.

- A. Lorenc, 2016, *Wymowa normatywna polskich samogłosek nosowych i spółgłoski bocznej*, Warszawa.
- A. Lorenc, R. Święciński, 2014/2015, *Badanie artykulacyjne głosek języka polskiego* [w:] „*Logopedia*”, t. 43/44, Lublin, s. 63–86.
- P. Łobacz, 2005, *Prawidłowy rozwój mowy dziecka* [w:] T. Gałkowski, E. Szelaż, G. Jastrzębowska (red.), *Podstawy neurologopedii – podręcznik akademicki*, Opole, s. 231–268.
- P. Łobacz, W. Jassem, 1974, *Fonotaktyczna analiza mówionego tekstu polskiego*, „*Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*” XXXII, s. 179–197.
- P. Łobacz, W. Jassem, 1971, *Analiza fonotaktyczna tekstu polskiego*, „*Prace IPPT*” 63, s. 1–30.
- L. Madelska, 2005, *Słownik wariantywności fonetycznej współczesnej polszczyzny*, Kraków.
- S. Milewski, 1998, *Nagłosowe grupy spółgłoskowe w tekstach mówionych dzieci w wieku przedszkolnym* [w:] I. Nowakowska-Kempna (red.), *Logopedia jako nauka interdyscyplinarna – teoretyczna i stosowana*, Katowice, s. 175–211.
- S. Milewski, 2001, *Śródgłosowe grupy spółgłoskowe w tekstach mówionych dzieci w wieku przedszkolnym* [w:] S. Grabias (red.), *Zaburzenia mowy*, t. 1., Lublin, s. 216–253.
- S. Milewski, 2004, *Mowa dorosłych kierowana do niemowląt. Studium fonostatystyczno-fonotaktyczne*, Gdańsk.
- S. Milewski, 2005, *Grupy spółgłoskowe w języku mówionym dzieci przedszkolnych* [w:] J. Gruba (red.), „*Logopeda. Czasopismo internetowe*” 1(1), s. 5–32.
- S. Milewski, 2017, *Grupy spółgłoskowe jako problem logopedyczny* [w:] S. Milewski, K. Kaczorowska-Bray, B. Kamińska (red.), *Studia logopedyczno-lingwistyczne. Księga jubileuszowa z okazji 70-lecia urodzin Profesora Edwarda Łuczynskiego*, Gdańsk, s. 269–294.
- S. Milewski, B. Kamińska, 2016, *Grupy spółgłoskowe współczesnej polszczyzny w aspekcie normatywnym* [w:] B. Kamińska, S. Milewski (red.), *Logopedia artystyczna*, Gdańsk, s. 194–212.
- A. Myszka, 2014, *Wymowa grup spółgłoskowych – znajomość normy a realizacja (badania sondażowe)* [w:] A. Myszka (red.), *Głos – Język – Komunikacja*, Rzeszów, s. 97–110.
- U. Mirecka, 2016, *Suprasegmentalia w mowie dyzartrycznej w przypadkach mózgowego porażenia dziecięcego. Projekt badawczy* [w:] *Logopedia*, t. 45, Lublin, s. 157–174.
- M. Osowicka-Kondratowicz, 2016, *Tendencje wymawianiowe współczesnej polszczyzny* [w:] B. Kamińska, S. Milewski (red.), *Logopedia artystyczna*, Gdańsk, s. 144–167.
- D. Ostaszewska, J. Tambor, 2012, *Fonetyka i fonologia współczesnego języka polskiego*, Warszawa.
- J. Panasiuk, 2013, *Afazja a interakcja. Tekst – metatekst – kontekst*, Lublin.
- T. Pilch, 1998, *Zasady badań pedagogicznych*, Warszawa.
- D. Pluta-Wojciechowska, 2015, *Analityczno-fonetyczna metoda oceny realizacji fonemów* [w:] M. Kurowska, E. Wolańska (red.), *Metody i narzędzia diagnostyczne w logopedii*, t. XII: *Z Prac Towarzystwa Kultury Języka*, Warszawa, s. 64–78.

- M. Przybysz-Piwko, 1978a, *Realizacja nagłosowych grup spółgłoskowych u osób z afazją (na materiale wyrazów polskich)* [w:] H. Mierzejewska (red.), *Badania lingwistyczne nad afazją*, Warszawa; s. 167–177.
- M. Przybysz-Piwko, 1978b, *Stabilizowanie grup spółgłoskowych w wyrazach* [w:] H. Mierzejewska (red.), *Badania lingwistyczne nad afazją*, Warszawa, s. 247–253.
- B. Rocławski, 2010, *Podstawy wiedzy o języku polskim dla glottodydaktyków, pedagogów, psychologów i logopedów*, Gdańsk.
- B. Rocławski, 1986a, *Poradnik fonetyczny dla nauczycieli*, Warszawa.
- A. Serowik, 2000, *Sposób realizacji geminat w polszczyźnie*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Studia Slavica” 4 (3370), s. 159–176.
- E.J. Sitek, A. Barczak, E. Narożańska, M. Harciarek, B. Brockhuis, M. Dubaniewicz-Wybieralska, J. Sławek, 2014, *Afazja pierwotna postępująca – zastosowanie nowych kryteriów diagnostycznych w praktyce klinicznej*, „Polski Przegląd Neurologiczny” t. 10, nr 1, s. 23–33.
- A. Sołtys-Chmielowicz, 2008a, *Zaburzenia artykulacji. Teoria i praktyka*, Kraków.
- A. Sołtys-Chmielowicz, 2008b, *Standard postępowania logopedycznego w przypadku dyslalii*, „Logopedia” t. 37, s. 59–67.
- A. Sołtys-Chmielowicz, 2005, *Zaburzenia artykulacji* [w:] T. Gałkowski, E. Szeląg, G. Jastrzębowska (red.), *Podstawy neurologopedii. Podręcznik akademicki*, Opole, s. 421–474.
- A. Sołtys-Chmielowicz, 2002, *Wady wymowy i ich korygowanie* [w:] S. Grabias (red.), *Logopedia*, t. 31, Lublin, s. 53–93.
- J. Sztumski, 1995, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Katowice.
- J. Szumska, 1980, *Metody badania afazji*, Warszawa.
- D. Śledziński, 2013, *Podział korpusu tekstów na sylaby – analiza polskich grup spółgłoskowych*, „Kwartalnik Językoznawczy” 3, s. 48–100.
- D. Śledziński, 2010, *Analiza struktury grup spółgłoskowych w nagłosie oraz w wygłosie wyrazów w języku polskim*, „Kwartalnik Językoznawczy” 3–4, s. 61–83.
- J. Wójtowiczowa, 1993a, *Bilans fonetyczny*, „Język Polski” 1–2, s. 88–91.
- J. Wójtowiczowa, 1993b, *Logopedyczny zbiór wyrazów*, Warszawa.
- P. Zydorowicz, 2010, *Consonant clusters across morpheme boundaries: polish morphonotactic inventory and its acquisition*, „Poznań Studies in Contemporary Linguistics” 46(4), s. 565–588.

***Articulation of consonant clusters
in selected diagnostic techniques applied in speech therapy***

Summary

There is no diagnostic test dedicated to examining the realisation of consonant clusters in a speech therapy. At the same time, articulation of consonant compounds is one of the criteria for classifying articulation according to styles. The undertaken research is an attempt to answer the question: What is the relationship between the method of examining articulation and realization of consonant clusters? The diagnostic tests discussed in this paper include reading out single lexemes, repeating words, speaking spontaneously, and reading out a continuous text passage. The study sample was composed of persons with no articulatory disorders, whose articulation had already been formed. The specific questions asked in the course of the research concerned the following issue: What are the qualitative and quantitative differences in consonant cluster realisation in the individual diagnostic tests? The study was supposed to determine diagnostic options with respect to consonant compound articulation.

Trans. Monika Czarnecka